

Marafkó László

A MASZK

Vonaton utazol, s amikor befejezed az olvasást, a szemben ülő idős férfi elkéri az újságot, cserébe felajánlja a nála levő hetilapot. Egy listánál nyílik ki. Legalább száz egykori ügynök neve. Végigfutod, s meglátod a volt ismerősödét. Biztosan ő az, mert az elhunytakat keresztrel megjelölték. Jó volna pontosan körülírni azt az érzést, ami abban a pillanatban elfog. Nem lesz egyszerű, mert nem azonos azzal, ami majd egy óra múlva ülepedik le, sem azzal, ami egy hét vagy egy hónap múlva terjeng, ha felidézted a pillanatot.

Semmiféle megcsalottság és indulat nem munkál benned. Ez persze negatív meghatározás. Ami felnyomul, az inkább hasonlatos a meglepetés és hihetlenség keverékéhez, de valamilyen semleges elegyen. Az emlékezést ugyanis a tökéletes vészjelnélküliség kíséri: egyetlen óvatlan elszólást, provokáló megjegyzést, firtató kérdést sem tudsz felidézni a múltból, még a vele megesett családi találkozások alkalmával sem. A kapcsolat emléke látszatra sértetlen, sőt meggyőződésed, hogy neked vele semmi bajod nem volt, s halálában már nem is szabad kikezdeni ezt az állapotot. Merthogy nincs módja védekezni. Lesz elég baja a családjának, ha megtudják. És ha megtudják mások, nálad kevésbé visszafogott ismerősök.

Nevezzük őt Z.-nek. Egy pont után már úgyis minden mindegy. Nem a halálban, már az életben is így van. Ez nem cinizmus — bölcsesség. Amikor tudod, hogy a dolgok menete — veled vagy nélküled — ugyanazt a pályát írja le. Avagy már leírta, csak még fel sem ismerted.

Egy városban, egy szobában dolgoztatok évekig. Az élet ama átletesült időszakában, amikor ha magad nem is vagy lelkes, mert talán épp megaláztak, de a holnapot még úgy várod, mint egykor az iskolai kirándulások napját. Hogy bementek az erdőbe, és megtaláljátok a hús forrást, ami egy éve is ott volt, három éve is, megtöltitek a kulacsokat, egy óráig jó hideg lesz a víz, aztán langyos, végül állott fémízű. Szóval hogy vár rátok valami. Később már csupán az erdő, kívánczóság nélkül. Aztán csak a süket várakozás, de az még odébb van.

Z. idősebb volt nálad. Elnéző mosollyal hallgatta a dohogásaidat, mintha a bátyád lenne. Fojtott ellenkezésre volt okod, mert a főszerkesztő a fejébe vette, hogy megnevel. A hadseregből helyezték oda. El-

tökélt meggyőződése volt, hogy „elfajzott” vagy — te, az elsőgenerációs értelmiségi. Következtetéséhez elég volt annyi, hogy kívánságaira nem vágtad haptákba magad, hanem belátásod szerint akartál dönteni. Elküldött a világ végére egy építőtábori riportra, és a kész anyagot fitymálta. Bár ő nem járt ott, mégis tudta, minek kell lennie a riportban. Például melegvizes zuhanynak. De a táborban csak hideg víz volt. „Akkor meg kell bírálni őket.” Nem akartad bírálni a táborvezetést, mert semmi jelét nem láttad, hogy a középiskolások ne bírnák ki nyáron két hétig meleg víz nélkül. Nektek az egyetemi kollégiumban évekig csak havonta egyszer volt meleg víz. Aztán kiderült, hogy az egyik megyei vezető gyereke is a táborban dolgozott, ő panaszkodott otthon. Innen jött az a megbíráltató hajlam. Több év után kaptad tőle az első jó szót egy telefonszólásért. A sörözőben, ahol jeggyel ebédeltetek, egymás közt viccelni szoktatok azon, hogy milyen az igazi tudósítás: „Mintha a kék ég is tudná, hogy nagy nap a mai...” Tulajdonképpen bosszantásul küldtél ilyen stílusú tudósítást. Amikor hazaértél, azt mondta: „Na ugye, tud maga, ha akar.” Egyébként mindenkivel, a nálad fiatalabbakkal is tegeződött, csak téged magázott. Először azt hitted, megjegyzése ugratás, de komoly maradt. Meglehet, nem is tetszett neki, csak úgy vélte: betörtél, immár hajlandó vagy a nevedet adni a szokványfordulatokhoz. Pedig csak a szignódat adtad hozzá.

Csendes, ebéd utáni félórákban, amikor a következő penzum előtt az írógépre meredtetek, előbugyogott belőled a bosszúság. Ha véleményed volt valamiről, pont az ellenkezőjét kaptad feladatként. Z. együttérzőnek mutatkozott, s voltaképpen méltányosnak nevezhetően a főnökség szempontjait is megpróbálta értelmezni előtted, új ember előtt. Ilyenkor ujjaival hátra fésülte egyenes szálú, enyhén ritkuló szőke haját. Aztán megismerted a feleségét (csendes matematikatanárnő) és a fiait, akik néha bejöttek a szerkesztőségbe. Ami kor megszületett a tiéd, ő lett az egyik névadó szülő. Több fiatal munkatárs gyerekeinek egyszerre rendeztek ceremóniát, ez akkoriban szokás volt. Apróbb játékokat is küldött a „keresztfiának”. Néha családiról is találkoztatok: ti egy lakótelepen laktatok, ők a belvárosban, egy öreg házban.

A lapnál megüresedett egy rovatvezető-helyettesi szék. Nem nagy tisztség, mondhatni semmi, több munkával jár, mint a rovatvezetői: lehet gyomlálni a rossz kéziratokat. Z. egy kibővített értekezleten téged ajánlott a vezetésnek. A főszerkesztő az asztal egy pontjára meredt, s a legvégén körmönfont mondatokba bonyolódott. Egy közismert „szesztestvér” kapta meg a beosztást. Z. a buszmegállóban vigasztalni pró-

bált. Nem a sikertelenség dühített, hanem az álszent elintézési mód, ahogy erőnyeket próbáltak előcsiholni a mindenki által inkább szánelommal kezelt, háromgyermekes kollégának.

Mielőtt eljöttél onnan, te is próbáltál segíteni neki. Volt egy kötetnyi, évtizedek alatt írt, alakítgatott novellája, nagyon szerette volna megjeleníteni. Annak a kiadónak a főszerkesztőjét, ahol már hosszabb ideje hevert a kézirat, még az egyetemről ismerted, írtál neki. A könyv másfél év múlva megjelent. Z. biztos volt benne, hogy a közbenjárásod is segített.

Tíz év múlva, amikor már a fővárosban, szerinte „tekintélyes beosztása” kerültél, azt írta: „Lám, lám, miből lesz a cserebogár”. Évődve, de szemernyi irigység nélkül. Aztán újabb hat év múltán — véletlenül — megtudtad, hogy rákos. Négy hónap alatt elvitte. A temetésén ott voltál, a felesége nem ismert meg, felnőtt fiainak nyilvánítottál részvétet.

Próbáltad elképzelni, mit is jelenthetett rólad. Az indulataidat sosem titkoltad. Dühéid azt sejtethették, hogy emberi gyengeségek okozzák a minduntalan kibukkanó otrombaságokat. Ma már az iskolás is tudja, naivság volt. A nagypolitika földrengéseinek ottani visszhangjaira már nem emlékszel, későbbi nézeteidről meg semmit sem tudhatott. A rendszerváltozáskor kezdedbe kerültek a jellemzéseid, egykori főnökök, megbízhatónak ítélt fontoskodók tollából. Már úgy néztél az irományokba, mint ha harmadik személyről szóltak volna. Még a jószándékúnak szánt mondatokat is átítatta a bárdolatlanság, a magukat fölként bírónak vélő szerzők öntelt barbarizmusa. Majdhogynem nevetni támadt kedved az irigységtől, oly magabiztosan mondtak rólad ítéletet, holott magaddal te nem tudnál volna ilyen könnyedén elboldogulni.

Hajnalban, amikor — a szólás szerint — minden rendes ember az igazak álmát alussza, egyszer csak felülsz az ágyban, száraz a szád, a fűtés teljesen kiszikkasztja a szobát, kitapogatózol a konyhába egy korty vizet inni. Ilyenkor már oda az alvás, egy óra kellene, hogy visszatalálj az álom mélyvízi liftjébe, ám utána olyan az ébredés, mintha kagylóba léptél volna, így marad a sötétség, a sehova szánt gondolatok, annak találgatása, hogy hány óra lehet. És ekkor rádmered a maszk. Nem a kinttről besikló iszamos fényben, éppen hogy a mélységből. Egyébként ha akarnád, megnézhetnéd a felkattintott asztali lámpa fényében, hiszen ott lóg a könyvespolc oldalán. Ajándék Z.-től. Hajnali kísértés két évvel a vonatút után...?

Azon a nyáron, mikor a könyve megjelent, Z.-ék társas útra mentek, és ezt a maszkot hozta neked ajándékba. Nem fejméretű, annál kisebb. A száj groteszk vigyorba fut, a homlokot apró koponyák övezik.

Eléggé rikító színekkel kifestett, vásári darab, nyilván turistáknak való. Szeme kidülled, fején süvegszerű, csúcsos dísz. A könyvespolcra akasztottad: legalább védi a kölcsönkérőktől.

A megriasztott álom délelőttjén felhívod L.-t, akit Z. néhányszor említett mint ismert egyetemi társát. Ugyanabban a városban kezdtek, L. régész volt a múzeumban. Mindig „ügyek” teremtődtek körülötte, holott csak többezer éves sírokat ásott ki, s a csontvázak általában jámborak, nem szoktak indulatokat kavarni. Egyes kezekben — úgy látszik — mégis. Nem maradt meg a pályán, a rendszerváltozás után fél cikluson át államtitkár volt az egyik minisztériumban. Nem tud a megjelent listáról, „nem is érdekel”, teszi hozzá. Z. nevével kívár. „Igen, a feleségem mondta, hogy Z. a halála előtt keresett telefonon, de nem voltam otthon. A feleségemnek meg csak hetekkel később jutott eszébe szólni, ma is lelkifurdalása van, hogy Z. talán el akart tőlem búcsúzni. Egyébként nem voltunk olyan nagyon jóban. A szokásos évfolyamtársi viszony.”

Pár hét múlva ötvenhatos műsor megy az egyik csatornán. Egy divatjamúlt keretű szemüveget viselő ősz férfi felmutat egy forradalom alatti, stencilezett bölcsészkar lapot, és ekkor elhangzik Z. neve is. Másnap felmész a Széchényi Könyvtárba, kérőlap, várakozás. Az olvasószolgálatnál kiderül, nekik nincs meg. Miért is lenne, biztosan rendőrségi vegzatúra járt annak, aki megőrizte. A politikai anyagokat őrző levéltárban kellene próbálkozni. Hetekig tart, míg eléred azt a férfit, aki a tévében szerepelt. Nyugdíjas könyvtáros, Z. alatt járt az egyetemre. Makacs ember, a lapot nem akarja kölcsönadni, de szívesen leül veled egy kávéra. Épp egy olyan helyet fogtok ki, ahol fentről, a szellőző mellől érkező erőszakos gépzene széttrancsírozza a mondatokat, alig értitek egymás szavát. „Egyvalaki tudna róla beszélni. A Ballai Sári, de ő meg ötvenhat novemberében disszidált. Nem tudom, hova került. Szépek voltak, nagy szerelem, irigyeltem Z.-t, de nemcsak én. Ő nem akart külföldre menni. Nem elfutni, ez már csak ilyen proli tempó — állítólag ezt mondta. A lapcsinálásban benne volt. A harcokban talán nem. A Sári sebesülteket szállított, fegyvert szerzett. A Sáritól, már kinttről érkezett leveleket Z. anyja állítólag eldugta, csak a halála után kerültek elő a ruhásszekrényből. Így próbálta óvni a fiát. Z. két évet kénytelen volt kihagyni az egyetemen, a vasútnál meg máshol trógerolt, majd velünk, fiatalabbakkal együtt végzett.”

Az a két év kellett a megfőzéséhez? Miközben fizetsz, újra megpróbálsz a lapra terelni a szót, mindhiába.

Hónapok múltán rokonlátogatás abban a régi városban. A meglátogatott özvegy szavaira alig figyelve forgatod a telefonkönyvet. Megta-

lálod az ottani éveidben is már idősnek számító szerkesztőségi kolléga nevét. Felhívod, nagyothall, mulatságos-dühítő, üvöltözős időpont-egyeztetés kezdődik. Délután aztán kikötsz nála egy lakótelepen. Lepusztult lakás, a magányos emberek kellékeivel. „Fölvitte az isten a dolgodat” — kiabálja az öreg Almási, miközben rosszul elmosogatott csészékbe kávé töl, és hiába bizonygatod, hogy éppen levitte, mert most mondtak fel neked, nem hallja, vagy nem akarja érteni. Neki mindenki, aki Pestre ment, karriert csinált. Z.-t említéd. Almási úgyszintén lemaradhatott az ügynöközésről, mert nemigen érti a kérdéseted. Arra viszont emlékszik, hogy ő javasolta párttagnak annak idején. „Jó-ravaló gyerek volt, az apja valamelyik üzemben lakatos. Talán Kőbányán. En voltam az egyik ajánlója, a másik a Korb Feri. Emlékszel rá?” Nem, mert te már azután kerültél oda, hogy Korb az ország másik végébe helyezték. „Te, hisz él még a Bajnok Lali, azzal jóban voltak. Mert hát írónak készültek.” Ezzel a kevéske reménnyel búcsúzol.

Bajnok sem dolgozott már ott, amikor a laphoz kerültél. Ma számos díjjal övezett, tekintélyes író. Z. régen mintha futólag említette volna. Pesten aztán telefon az írónak. Bemutatóra készül, aztán külföldre, és jönnek az unokái is Svédországból, „óriási a forgalom”, de telefonon szívesen, legalábbis ha tud valami érdemlegeset. Ő szerette Z.-t, csendes fiú volt, ott ült velük az asztal sarkán a kocsmában, hallgatott. Írt is („bár a könyvét nem olvastam el végig”), és ő nemegyszer „leszolt” — így mondja többször is, zavaróan fővárosi modorban, pedig falun született — „leszolt” az ottaniaknak, hogy jobban meg kellene becsülni „azt a fiút”. „Hát ez minden.”

Újra előveszed Z. kötetét, hátha valami halvány utalás, hiba, mint a kábel észrevétlenül megsérült szigetelésén az áram áthúz. Míves novellák, tétova figurák nyűglődnek önmagukkal. Kevés külső, sok-sok belső konfliktus. „Jobban meg kellene becsülni azt a fiút” — mondta Bajnok. Egyébként „az a fiú” egyidős volt Bajnokkal. Az asztal sarkán ült, együtt kocsmaztak. Ez volna a kulcs?

Maradt még Ballai Sári. Állítólag Kanadában él. De meg akarna-e szólni? Kanada ma, ha van pénzed, csak helyfoglalás egy járaton. Elhitetheted hát magaddal, hogy akár el is utazhatnál. Tulajdonképpen már a tudat is elég, hogy valahol él valaki, aki megfejtethetne egy titkot, tehát mégis van nyitja a titoknak, csak éppen nem a kíváncsiság idejében. A titok, a lehetséges valamint a lehetetlen hármasa így önmagába zárul. Aztán ha feltárul a rejtély, felcsap a bűz, mint a megzাপult tojásból. Mert mit is tudhatna azokról az ólomszínű itthoni évekről Ballai Sári? Ha a levelei sem értek célba.

Z. hozhatott volna ajándékba vázát, kerámiát, szobrot, fafaragványt, egy üveg italt, s akkor most nincs mit találgatni, csak elfogadni a lista valódiságát. Vagy a hamisságát. De miért maszkot? Pár ezer kilométerre innen, ahol a maszk készült, ez az arc teljesen mást jelent. És itt is mindenkinek mást, aki rápillant. „Dús a fantáziád” — ezt apád szokta volt mondani. Úgy látszik, mégsem eléggé.

Harminc évvel az ajándékozás után csontszínű koponyák villognak szobád félhomályában egy torz, vörös arc fölött. Az ajándékozás perceiben csak jópofáskodtak. Miért is ne? Akkor még senki sem sejtette, hogy egyszer fordul az idő.

Z. belédlopta magát. Halott az élőbe. Ha akarnál, sem szabadulhatsz tőle. A rejtőzködőhöz méltó túlélés. Itt van ez a vásári holmi, akár valami hagyaték. Hol maszkjaink domborulnak... Hát unokáink biztos nem borulnak le, mert mit is tudhatnának rólunk, ha mi is oly keveset.

Megbocsáthatnál Z.-nek. De mit bocsáss meg? Sokszor beszélgetetek négyszemközt, fenntartás nélkül. Miért is ne, semmit sem sejtettél. Kikérhetnéd a hivatalban, hogy mit jelentett rólad, de nem érdekel. Bizalommal voltál iránta, túlélted. A többi a hiúság kellese. Hiszen miért is lettél volna fontosabb a megfigyelőknek, mint még sokan ugyanott?

Z. nem írhatta bele a titkát a novelláiba. Bele? Nem írhatta ki magából. Élő maszk lett. Azzal a szuvenírral pedig, a kiégetett agyaggal talán a hallgatásán enyhített akkor, amikor rád bízta. Rád — meg az időre. Megértheted, ha megértél rá. A koponyák a homlokokon esetleg erre utalnak. És ami mögötte volt, az élő arcot már soha nem faggathatod. Az egész megmarad álcának. A maszk — főmű. Senki sem sejtethetett semmit. A megbízói sem. A maszk tucattermék, mégis egyedi darab. És hasonló okból, mint te, más nemigen kaphatott belőle. Legkevesbé a Z. által megfigyelt többi személy. E rejtjelezett beismeréssel egyre inkább elhaltalmasodik rajtad az érzés, hogy Z. kedvelt téged. Úgy vesz birtokába a ráeszmélés, miként a fájdalomcsillapító injekció hatáshulláma.

Z.-nek nem kell többé kísértenie, békében visszamehet immár az árnyak közé, átvette a túlnani küldeményt. A maszkot nem töröd öszsze, nem dobod ki. Síremlék a polcodon. Alatta nincs semmi, legfeljebb az elillant idő. Az életed.

Tekintet, 2008/1.

(Marafkó László 1944-ben született Győrben. Prózát ír.)